

## ความสัมพันธ์สยาม-มลายูในมิติวัฒนธรรม: บทสะท้อนจากฮิกายัต มะรง มหาวงศ์ (ตำนานเมืองไทรบุรี)

Siamese-Malay Relations from Cultural Perspective:  
Reflection from the Hikayat Merong Mahawangsa

ชลีพร วิรุณหะ\*

๑ น. ค.ศ. 1821 (พุทธศักราช 2364) ตนกูมอม น้องคนหนึ่งของเจ้าพระยา-  
ไทรบุรี (ปะแวง) หรือ สุลต่าน อะหมัด ตาจูดินแห่งเกดะห์ (Sultan  
Ahmad Tajuddin I ครองราชย์ ค.ศ. 1803-21, 1841-45) เข้ามาพ้อง  
ต่อเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ว่าเจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจออกห่าง  
ไปเข้ากับพม่า ขณะเดียวกัน พระยาถลางจับพม่าที่ถือหนังสือรับสั่งของ  
พระเจ้าอังวะมาถึงเจ้าพระยาไทรบุรีชักชวนให้ยกกองทัพสมทบกับพม่าตี  
หัวเมืองสยามตอนใต้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรด  
เกล้าฯ ให้มีตราเรียกตัวเจ้าพระยาไทรบุรีมาแก้คดี แต่เจ้าพระยาไทรบุรีกลับ  
แข็งเมืองไม่ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาทูลเกล้าฯ ถวายตามกำหนด รัชกาลที่  
2 จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครฯ เป็นแม่ทัพใหญ่คุมทัพหัวเมืองทางใต้ไป  
ตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีต่อสู้ไม่ได้ทิ้งเมืองไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะ  
ปีนัง เจ้าพระยานครฯ กวาดต้อนชาวเมืองไทรบุรีมาไว้ที่กรุงเทพฯ บ้างที่  
เมืองนครฯ บ้าง แล้วให้บุตรสองคนคือ พระภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นผู้  
รักษาเมือง ให้นายชุมหาตเล็กบุตรคนรองเป็นปลัด โดยโปรดเกล้าฯ  
แต่งตั้งเป็นพระยาอภัยธิเบศร์กับพระยาเสนาสุจิตตามลำดับ ให้เมือง

---

\*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์วิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย-  
ศิลปากร

นครศรีธรรมราชมีอำนาจสิทธิขาดปกครองเมืองไทรบุรี ช่วง 20 ปีหลังจากนั้น สยามปกครองไทรบุรีเป็นหัวเมืองของสยามโดยตรงแทนที่จะปกครองเป็นประเทศราชอย่างที่เคยเป็นมา แต่ก็ต้องเผชิญกับการต่อต้านช่วงชิงไทรบุรีคืน โดยผู้นำมลายูอีกหลายครั้ง ส่วนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะเงรัน) ต้องใช้ชีวิตระหกระเหินอยู่ที่ปีนังและมะละกาอีก 20 ปี จึงได้ขอและรับพระราชทาน อภัยโทษกลับมาครองเมืองไทรบุรีอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ ค.ศ. 1841/ พ.ศ. 2384 (ซวลีย์ 2541: 71-72)

การบุกเข้าโจมตีไทรบุรีและกวาดต้อนผู้คนครั้งนั้นนับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ถูกจารึกไว้ในประวัติความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายู ในแง่มุมของประวัติศาสตร์ไทย การปราบปรามเมืองไทรบุรีในค.ศ. 1821/พ.ศ. 2364 มีลักษณะเช่นเดียวกับการปราบกบฏปัตตานีในสมัยรัชกาลที่ 1 (ค.ศ. 1719/พ.ศ. 2332 ซึ่งครั้งนั้นได้แบ่งปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง) กล่าวคือ แสดงถึงปัญหาในการปกครองดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูทางใต้ ซึ่งในความมุ่งมั่นที่จะรักษาอำนาจเหนือดินแดนนั้น ๆ สยามต้องหันเข้าหาการใช้กำลังทางทหาร และแม้ว่าจะปราบปรามได้ก็ต้องเผชิญกับความกระด้างกระเดื่องและความพยายามที่จะก่อกบฏชิงอำนาจคืนต่อมาอีกเนื่อง ๆ ในแง่มุมของประวัติศาสตร์มลายู การโจมตีปัตตานีและเกาะหรือไทรบุรีคือความทรงจำที่ชาวมลายูมีต่อสยามในฐานะผู้รุกราน เป็นบทพิสูจน์ถึงความอ่อนแอของรัฐเล็กและความพยายามที่จะปลดปล่อยความสัมพันธ์เชิงบรรณาการที่ไร้ผล กรณีของไทรบุรียังเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปถึงอังกฤษซึ่งก้าวเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างสยามและรัฐมลายูตั้งแต่ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 หรือสมัยกรุงธนบุรี การตั้งเมืองท่าของอังกฤษที่เกาะปีนังในค.ศ. 1786 มีผลต่อนโยบายการทูตของทั้งสยามและไทรบุรี และเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ไทรบุรีตัดสินใจที่จะปลีกตัวออกจากอำนาจของสยาม และอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้การตอบโต้ของสยามต่อท่าทีของไทรบุรีในครั้งนี้รุนแรงเป็นพิเศษ การโจมตีไทรบุรีของสยามในค.ศ. 1821/พ.ศ. 2364 จึงเป็นเหตุการณ์ที่ผลักดันให้อังกฤษต้องตั้งคำถามเกี่ยวกับนโยบายของตนเองต่อรัฐพื้นเมืองในคาบสมุทรมลายูและต่อ

สยามด้วย

ความสำคัญดังกล่าวทำให้เหตุการณ์นี้ได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างจริงจัง จนกระทั่งนักวิชาการท่านหนึ่งออกปากว่า “ความอับโชคของเกดะห์เป็นโชคของนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องราวของมาเลเซีย” (Bonney 1971: 1) เนื่องจากทำให้มีข้อมูลและการอภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับเรื่องนี้จำนวนมากปรากฏอยู่ในหลักฐานร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักฐานของราชการและเอกชนอังกฤษ มุมมองของผู้นำมลายูที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นก็ได้จากจดหมายที่ผู้นำมลายูติดต่อกับอังกฤษและบันทึกที่หน่วยราชการและเอกชนชาวอังกฤษทำไว้เช่นกัน ดังนั้น ในปัจจุบัน นักวิชาการทั้งชาวตะวันตกและชาวมลายูได้ใช้ข้อมูลของรัฐบาลอังกฤษ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ และงานศึกษารุ่นแรกของข้าราชการอังกฤษในพื้นที่ที่เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และประเมินเรื่องราวของไทรบุรีในช่วงนี้ แม้ว่าผลงานที่ปรากฏออกมาจะเทียบไม่ได้กับเรื่องราวในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งความสัมพันธ์ 3 ฝ่ายระหว่างสยาม รัฐมลายูตอนเหนือและอังกฤษ ที่นำไปสู่การทำสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษในค.ศ. 1909 จะมีความซับซ้อนและได้รับการศึกษาโดยละเอียด แต่เรื่องราวของไทรบุรีในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 และชะตากรรมของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัง) ก็ปรากฏเป็นผลงานการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลายชิ้น (Bonney 1971; Sharom Ahmat 1971; Kobkua 1988, 1999; Gullick 1983; พรธงาม 2523-24) และมากกว่าการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายูอื่น ๆ เช่น กลันตัน หรือตรังกานู เป็นต้น ในช่วงเวลาเดียวกัน

ประเด็นที่ความสนใจมุ่งไปประเด็นแรกคือความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับไทรบุรีและนโยบายของอังกฤษที่มีต่อรัฐในคาบสมุทรมลายูและต่อสยามสำหรับข้าราชการอังกฤษที่มีบทบาทร่วมสมัยอยู่ในเหตุการณ์และผู้ทำหน้าที่ต่อหลังจากนั้น การประเมินนโยบายไม่เข้าไปข้องเกี่ยวกับกิจการภายในของรัฐพื้นเมืองซึ่งเป็นนโยบายที่อังกฤษยึดถือในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีความ

สำคัญสูงสุด อังกฤษต้องมองหาความชอบธรรมและความถูกต้องในการปฏิเสธไม่ให้ความช่วยเหลือเจ้าพระยาไทรบุรีในการป้องกันตนเองและการต่อสู้เพื่อช่วงชิงไทรบุรีคืนจากสยาม และสิ่งสำคัญที่อังกฤษทำคือพยายามกำหนดว่าสยามมีอำนาจอันชอบธรรมเหนือไทรบุรีหรือไม่ ข้อโต้แย้งที่ปรากฏเป็นหลักฐานในเรื่องดังกล่าวก็กลายเป็นประเด็นหลักที่นักวิชาการในปัจจุบันโดยเฉพาะชาวตะวันตกสนใจ ประเด็นที่สองคือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับไทรบุรี ซึ่งจะอยู่ในกรอบของความสัมพันธ์เชิงบรรณาการ หรือระบบประเทศราช (Tributary System) โดยมุมมองอาจจะมีทั้งแบบไทยหรือแบบมลายู นักวิชาการไทยซึ่งใช้ข้อมูลจากพงศาวดารไทยมักจะศึกษาเรื่องของไทรบุรีในกรอบของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับหัวเมืองประเทศราช นโยบายของส่วนกลางต่อท้องถิ่น หรือศึกษาในแง่มุมมองของการเมืองปักษ์ใต้ ในกรณีที่จุดเน้นมุ่งไปที่ไทรบุรี ความสนใจจะอยู่ที่ประเด็นเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงและความอยู่รอดเมื่อเผชิญกับการรุกรานจากรัฐที่เข้มแข็งกว่า สำหรับการอธิบายถึงสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็มีพัฒนาการอยู่ไม่น้อย ในระยะแรก ความคิดเห็นทั่วไปเชื่อว่าสาเหตุที่เจ้าพระยาไทรบุรีหรือสุลต่านอะหมัด ตาจุตินแข็งข้อต่อสยามก่อนหน้าการถูกโจมตีในค.ศ. 1821 นั้น มาจากข้อเรียกร้องที่มากเกินไปของสยามที่ต้องการให้ไทรบุรีช่วยในการทำสงครามระหว่างสยามกับพม่า นอกจากนั้น ยังมีสาเหตุมาจากนโยบายขยายอำนาจของสยามลงไปในรัฐมลายูอื่น ๆ เช่น รัฐประะ เป็นต้น เป็นที่เข้าใจกันว่าสยามได้สั่งให้ไทรบุรียกทัพไปตีประะมาเป็นเมืองขึ้นของสยาม ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างรัฐมลายูทั้งสองระหว่างค.ศ. 1816-1818 อย่างไรก็ตาม นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องราวนี้ในเวลาต่อมาได้ให้การวิเคราะห์ถึงสาเหตุของความขัดแย้งในครั้งนั้นเพิ่มขึ้น และชี้ไปถึงประเด็นที่ซับซ้อน เช่นความขัดแย้งภายในของไทรบุรีเองซึ่งน้อง ๆ ของเจ้าพระยาไทรบุรีพยายามช่วงชิงอำนาจ โดยเฉพาะพระยาอภัยนุราช (ตณภูปัทม) ซึ่งเป็นอุปราช การแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างนครศรีธรรมราชกับสงขลาในการดูแลหัวเมืองทางใต้ บทบาทของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) ซึ่งไม่ถูกกับเจ้าพระยาไทรบุรีและใกล้ชิดกับเจ้านายระดับสูงในวังหลวง และความหวังของเจ้าพระยาไทรบุรีในการดึงอังกฤษเข้ามาคานอำนาจของสยาม เป็นต้น

ในบรรดาผลงานที่ปรากฏ งานของกอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร (*Thai-Malay Relations: Traditional Intra-regional Relations from the 17<sup>th</sup> to Early 20<sup>th</sup> Centuries*) มีความน่าสนใจเป็นพิเศษตรงที่พยายามอธิบายถึงแนวคิดที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงบรรณาการระหว่างสยามกับรัฐมลายู ผู้ศึกษาเสนอว่าตรงข้ามกับความคิดที่ว่าความสัมพันธ์แบบประเทศราชเป็นความสัมพันธ์ที่รัฐใหญ่กดขี่ข่มเหงรัฐเล็กซึ่งต้องยอมรับอำนาจโดยไม่เต็มใจ แท้จริงระบบประเทศราชนี้เป็นความสัมพันธ์ปกติของรัฐในสมัยจาริตซึ่งสามารถลดความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอันเนื่องมาจากการดำรงอยู่ของรัฐและชุมชนในอดีตนั้นมิชอบเขตอาณาบริเวณที่ไม่แน่นอนและมีการยื้อแย่งคนและทรัพยากรเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา สำหรับรัฐเล็ก เช่นรัฐมลายูซึ่งเผชิญทั้งปัญหาความขัดแย้งภายในและการรุกรานจากภายนอก เจ้าประเทศราชสามารถให้ได้ทั้งประโยชน์และโทษ เป็นได้ทั้งผู้ปกป้องให้การสนับสนุนและเป็นอันตราย ถึงกระนั้น ทั้งสองฝ่ายก็อาจจะได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ (Kobkua 1988: 52-58)

งานของกอบเกื้อยังอธิบายเจาะลึกลงไปในแนวความคิด-ความเชื่อที่เป็นรากฐานของระบบบรรณาการหรือระบบประเทศราช โดยกล่าวว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมาวางอยู่บนปรัชญาความคิดว่ารัฐหรือชุมชนต่าง ๆ นั้นมีสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน ด้านหนึ่งคือรัฐที่มีอำนาจเข้มแข็ง ปกครองโดยกษัตริย์ที่มีอำนาจเป็น "สากล" ซึ่งดินแดนอื่น ๆ จะต้องยอมอ่อนน้อม อีกด้านหนึ่งคือรัฐเล็กหรืออ่อนแอซึ่งต้องการการปกป้องคุ้มครองจากกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กว่าเพื่อให้เกิดความสุขสงบและรุ่งเรือง ในกรณีของสยามนั้น ความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันยังมีรากฐานมาจากปรัชญาของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจกษัตริย์ ปรัชญาของพุทธเถรวาทเน้นย้ำสิทธิชอบธรรมหรือความเป็นกษัตริย์ที่มาจากการกระทำมากกว่าสายเลือดหรือสายราชวงศ์ กษัตริย์จึงต้องมี "บุญญาธิการ" นอกจากนั้น แนวคิดในเรื่อง "ธรรมราชา" จะยกสถานะกษัตริย์ผู้ดำรงด้วย "ธรรมะ" เหนือผู้อื่น ขณะที่แนวคิดเกี่ยวกับ "จักรวาทีน" ให้อำนาจกษัตริย์ที่เป็นสากล ดังนั้น แม้ว่าการใช้กำลังทางทหารจะเป็น

พื้นฐานของระบบประเทศราชของสยาม แต่จะเป็นการง่ายขึ้นไปที่จะมองว่าระบบประเทศราชเป็นการแสดงออกทางกำลังเท่านั้น เนื่องจากการมองแบบนี้ทำให้มองข้ามความสำคัญของศาสนาและการเมืองในความคิดของราชสำนักและความพยายามของกษัตริย์สยามที่จะธำรงรักษาความสงบและความมั่นคงในบริเวณที่กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ เนื่องจากการสำเร็จในการทำเช่นนั้นบ่งบอกถึงบุญบารมี และสิทธิชอบธรรมของกษัตริย์ (Kobkua 1988: 54) ด้วยเหตุนี้ ในทางกลับกัน ความล้มเหลวในการชักชวนให้ผู้อื่นมาอ่อนน้อมหรือความล้มเหลวในการรักษาอำนาจก็จะเป็นสัญญาณว่าบุคคลนั้นมี “บุญญาธิการ” ไม่เพียงพอ การสูญเสียหัวเมืองประเทศราชจึงไม่ได้เป็นเพียงการสูญเสียผลประโยชน์ที่ได้จากเมืองบริวาร แต่เป็นการสูญเสียสิทธิชอบธรรมของความเป็นกษัตริย์ด้วย สิ่งนี้อธิบายได้ว่าทำไมราชสำนักสยามจึงดำรงทัศนคติว่า “ประเทศราชก็ย่อมต้องเป็นประเทศราชตลอดไป” (Kobkua 1988: 56)

การอธิบายของกอบเกื้อให้มีวัฒนธรรมหรือโลกทัศน์ของผู้นำแก่ประเด็นที่เคยศึกษากันในกรอบของการเมืองและการรักษาความมั่นคงล้วน ๆ แต่ขณะที่ยังอธิบายดังกล่าวสามารถทำให้เราเข้าใจทัศนคติของราชสำนักสยามได้ดีขึ้น คำถามที่ตามมาคือฝ่ายที่สถานะเป็นรองในระบบความสัมพันธ์นี้คิดอย่างไร การที่ไพร่บุรีต้องยอมรับความสัมพันธ์เชิงบรรณาการหรือระบบประเทศราชต่อสยามอันยาวนาน ชาวไพร่บุรีจะมีวิธีอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวให้กับตนเองหรือให้กับผู้อื่นอย่างไร คนที่มีรากฐานวัฒนธรรมมลายู-มุสลิมจะมีคำตอบต่อการดิ้นรนของตนเองเมื่อเผชิญกับอำนาจที่แข็งแกร่งกว่าหรือไม่ การศึกษาวิเคราะห์อีกายัต มะรง มทาวงค์ หรือตำนานเมืองไพร่บุรีในที่นี้จะวางอยู่บนคำถามดังกล่าว เพื่อพยายามจะเปิดมิติวัฒนธรรมของชาวมลายูเช่นเดียวกับที่กอบเกื้อได้เปิดมิติวัฒนธรรมของสยามมาแล้ว

## ภูมิหลังของความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับสยาม

เมืองไทรบุรีหรือเกดะหัมมีขั้นตอนของการพัฒนาย้อนหลังไปในประวัติศาสตร์อันยาวนาน การขุดค้นทางโบราณคดีพบร่องรอยของการตั้งหลักแหล่งสมัยหินในบริเวณนี้ ในระยะต่อมา ด้วยทำเลที่ตั้งบนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างอินเดียกับจีน ไทรบุรีจึงเติบโตขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเมืองท่าบริเวณตอนใต้ของคอคอดกระซึ่งเป็น "รัฐโบราณ" แรก ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เปิดตัวต่อกระแสวัฒนธรรมจากอินเดีย ดังนั้น เราจึงมีทั้งหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวถึงร่องรอยของการเคารพบูชาตามแบบลัทธิฮินดู ขณะเดียวกันตำนานของไทรบุรีก็ให้พระนามของกษัตริย์องค์แรก ๆ ว่าเป็นกษัตริย์พุทธ ความสำคัญของพุทธศาสนาต่อไทรบุรีนี้น่าจะเกิดจากการที่ไทรบุรีเคยเป็นส่วนหนึ่งของสมาพันธรัฐการค้าและกลุ่มวัฒนธรรมศรีวิชัย อย่างไรก็ตาม ไทรบุรีเปลี่ยนไปรับศาสนาอิสลามอย่างช้าที่สุดในราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 ไทรบุรีจึงเป็นชุมชนที่เป็นทางผ่านและจุดผสมผสานทางวัฒนธรรม แต่ศาสนาอิสลามจะเป็นหลักให้ลักษณะของชุมชนมลายู-มุสลิมพัฒนาขึ้นอย่างเด่นชัดในที่สุด

ทำเลที่ตั้งและกระบวนการค้าขายทำให้ไทรบุรีมีความสัมพันธ์ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจกับเมืองอื่น ๆ ในบริเวณคอคอดกระ ส่วนความสัมพันธ์กับสยามนั้น ไม่มีหลักฐานบ่งชี้ชัดว่าเริ่มต้นเมื่อไรและเป็นอย่างไร อย่างไรก็ตามเนื่องจากการระบุในศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่าอาณาจักรสุโขทัยขยายอำนาจไปจนจดแหลมมลายู ครั้งหนึ่งจึงนิยมตีความกันว่าหัวเมืองอย่างเช่นไทรบุรีและปัตตานีนั้นเป็นเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่สมัยนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชาก็ได้ทรงกล่าวไว้ว่าเมืองไทรบุรี เมืองปัตตานี เป็นเมืองขึ้นของไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์ (จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ 2515: 1) ในระยะต่อมา การตีความจากศิลาจารึกสมัยสุโขทัยนั้นไม่เป็นที่น่าเชื่อถือนักและหากสุโขทัยจะมีอำนาจในบริเวณแหลมมลายูอยู่บ้างก็น่าจะเป็นในนามมากกว่ามีอำนาจการปกครองจริง ๆ หลักฐานของไทยที่ดูจะบ่งชี้ชัดที่สุดถึงความสัมพันธ์กับไทรบุรีคือตำนานเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งกล่าวว่าเจ้าเมืองนครฯเป็นผู้แต่งแขก (เจลีเตปราชวังสา)

ไปกินเมืองไทร (รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช 2505: 56) นอกจากนั้น ในตำนานพระธาตุเมืองนครฯก็ระบุถึงไทรบุรีว่าเป็นหนึ่งในเมืองสิบสองนักษัตรบริวารของนครศรีธรรมราช (รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช 2505: 11) เนื่องจากเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองพระยามหานครขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง (พรณงาม 2523-24: 31) เมืองบริวารของนครศรีธรรมราชจึงตกเข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นอำนาจใด ๆ ที่สยามมีเหนือหัวเมืองอย่างเช่นไทรบุรีและปัตตานีก็จะเป็นอำนาจที่เชื่อมโยงโดยเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่ยังคงเป็นเช่นนั้นมาโดยตลอดจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ศาสนาอิสลามและความเจริญเติบโตของอาณาจักรมะละกากลายเป็นตัวแปรใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับสยาม ศาสนาอิสลามสร้างความแตกต่างระหว่างไทรบุรีกับสยามให้เพิ่มขึ้นจากความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ที่เป็นอยู่เดิม ในระยะต่อ ๆ มา สถานะหัวเมืองขึ้นต่อสยามก่อให้เกิดความอึดอัดคับข้องในหมู่ผู้นำมลายูเพิ่มขึ้นเมื่อถูกเรียกร้องให้เดินทางมาเข้าเฝ้าที่เมืองหลวงและร่วมพิธีกรรมที่วางอยู่บนศาสนาพุทธและพราหมณ์ เช่นการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น สำหรับตัวแปรที่สองคือมะละกาที่นั้นผลักดันตนเองให้ขึ้นมาเป็นศูนย์กลางของโลกมลายู-มุสลิมได้สำเร็จในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ทั้งยังสามารถเอาชนะกองทัพที่สยามส่งไปปราบปรามได้ (สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราวค.ศ. 1455-56/พ.ศ. 1998-99) (Brown 1970: 55-56) จึงเป็นสาเหตุให้บรรดาหัวเมืองมลายูที่เป็นเมืองขึ้นของสยามหันไปหาการสนับสนุนจากอาณาจักรมะละกา *พงศาวดารมลายู* หรือที่รู้จักกันในนาม *เซอจาเราะห์ มลายู* (Sejarah Melayu) ได้บันทึกว่าราชาแห่งเกดะห์และปัตตานีได้เดินทางไปมะละกาในสมัยสุลต่านมาห์มุดชาห์ (Sultan Mahmud Shah, ครองราชย์ ค.ศ. 1488-1511) เพื่อขอกอง "โนบัต" ซึ่งเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์และสัญลักษณ์ของความเป็นกษัตริย์ (Brown 1970: 130, 145-146) ข้อความนี้ได้รับการตีความว่าไทรบุรีและปัตตานีได้เปลี่ยนมายอมรับอำนาจของมะละกา อย่างไรก็ตาม ความหวังของไทรบุรีที่จะหลุดพ้นจากอำนาจ



ของสยามหมดไปเมื่อมะละกาถูกโจมตีและตกเป็นของโปรตุเกสในค.ศ. 1511 (พ.ศ. 2054) ไทบุรีจึงต้องกลับเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงบรรณาการกับสยามอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งหลักฐานที่ยืนยันได้ดีชิ้นหนึ่งคือบันทึก *Suma Oriental* ของโตเม่ ปิเรส (Tome Pires) ที่กล่าวถึงเกิดะห์หลัง ค.ศ. 1511 ว่า “อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม” (Corteseo 1944: 107)

หากไทบุรีมุ่งหวังที่จะกระชับความสัมพันธ์กับกลุ่มรัฐมลายู-มุสลิมด้วยกันก็คงต้องเผชิญกับความผิดหวังอีกครั้งเมื่อไทบุรีถูกโจมตีโดยชาวอะเจห์จากสุมาตราในค.ศ. 1619 สาเหตุของการโจมตีน่าจะมาจากการแข่งขันในการค้าพริกไทย เพราะปรากฏว่าแหล่งผลิตพริกไทยของไทบุรีถูกเผาทำลายในการโจมตีครั้งนั้น ส่วนราษฎรก็ถูกกวาดต้อนไปที่อะเจห์ สุลต่านสุไลมานผู้ครองไทบุรีขณะนั้นก็ถูกจับไปและสิ้นพระชนม์ที่อะเจห์ด้วย การรุกรานจากอะเจห์เป็นข้อพิสูจน์ถึงความล้มเหลวของไทบุรีในการปกป้องตนเอง ดังนั้นโอกาสที่จะอยู่อย่างสงบสุขจึงต้องขึ้นอยู่กับการได้รับการคุ้มครองโดยรัฐที่เข้มแข็งกว่า ไทบุรีได้รับความช่วยเหลือจากสยามในการป้องกันการค้าไหมที่ระลอกใหม่จากอะเจห์ในค.ศ. 1621 ซึ่งผลักดันความสัมพันธ์เชิงบรรณาการระหว่างสองดินแดนให้กระชับแน่นยิ่งขึ้น (Bonney 1971: 16) หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ไปจนถึงสิ้นกรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับไทบุรีอยู่ในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในสมัยจารีต ในรูปแบบของราชธานี-เมืองขึ้นอย่างเด่นชัดที่สุด กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างหลวม ๆ ไทบุรีจะยอมอ่อนน้อมตราบเท่าที่สยามสามารถแสดงออกถึงความเข้มแข็ง และจะแยกตัวเป็นอิสระทันทีที่สยามมีปัญหา อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างปัตตานีกับไทบุรี ความสัมพันธ์ของฝ่ายแรกต่อสยามในสมัยอยุธยาจะราบรื่นน้อยกว่า ที่สำคัญคือปัตตานีเป็นฝ่ายก่อกบฏต่อสยามหลายครั้ง ได้แก่ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิคราวสงครามช้างเผือกระหว่างสยามกับพม่า ค.ศ. 1564 และในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ระหว่างค.ศ. 1630-1635 (Teeuw and Wyatt 1970,1: 8, 16-18) ส่วนไทบุรีนั้นแม้จะประกาศตัวเป็นอิสระเป็นครั้งคราวแต่จะกลับเข้าสู่สถานะเมืองขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อสยามฟื้นตัว และ

ในคราวกบฏปัตตานีสันยพระเจ้าปราสาททอง สุลต่านแห่งไทรบุรีเป็นผู้ช่วย ไกลเกลี้ยให้ปัตตานียอมรับอำนาจของสยามดั้งเดิม ความแตกต่างในระดับของการต่อต้านความสัมพันธ์เชิงบรรณาการของปัตตานีกับไทรบุรีน่าจะสะท้อนพลังทางเศรษฐกิจของทั้งสองฝ่ายในขณะนั้น เนื่องจากเป็นที่ทราบกันดีว่าปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญมาก

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียต่อพม่าในค.ศ. 1767/พ.ศ. 2310 ไทรบุรีก็ทำเช่นเดียวกับหัวเมืองทางใต้ทั้งปวงคือประกาศตัวเป็นอิสระต่อสยาม อย่างไรก็ตามความสามารถของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในการกู้เอกราชคืนและเริ่มรวมดินแดนกลับขึ้นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการตั้งนครศรีธรรมราชเข้าไปอยู่ใต้อำนาจดั้งเดิมทำให้หัวเมืองมลายูต้องยอมอ่อนน้อม และกลับเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เดิมอย่างรวดเร็ว ถึงกระนั้น ความขัดแย้งระหว่างสยามกับพม่าซึ่งดึงไทรบุรีเข้าสู่สงครามโดยไม่เต็มใจและถูกเรียกร้องทั้งของและคนทั้งจากสยามและพม่าก็ได้ทำให้ไทรบุรีมองหาพันธมิตรและผู้ปกป้องใหม่ ซึ่งได้แก่อังกฤษ ในค.ศ. 1785 สุลต่าน अबดุลละห์ มุฮารัม ชาห์ (Abdullah Mukarram Shah ครองราชย์ค.ศ. 1778-1789) ตกลงทำสัญญาให้เช่าเกาะปีนังกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษด้วยความเข้าใจ (ที่ผิด) ว่าอังกฤษจะช่วยป้องกันไทรบุรีจากการรุกรานและการเรียกร้องทั้งของสยามและพม่า (Bonney 1971: chapter 4) เมื่อไม่สามารถพึ่งพาอังกฤษได้ ไทรบุรีก็ไม่มีทางเลือกนอกจากจะพยายามรักษาตัวให้รอดปากเหี่ยวปากกาของสยามและพม่าด้วยการปฏิบัติตนในฐานะเมืองขึ้นเท่าที่จำเป็นต้องทำ

ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองขึ้นซึ่งเป็นไปอย่างหลวม ๆ ดังกล่าวเข้าสู่จุดเปลี่ยนที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และมีส่วนมาจากการขัดแย้งภายในราชวงศ์ของไทรบุรีเอง ในค.ศ. 1789 สุลต่าน अबดุลละห์ มุฮารัม ชาห์ สิ้นพระชนม์โดยมีพระอนุชาขึ้นสืบทอดราชสมบัติ พระนามว่า สุลต่านไดอูดดิน (Sultan Dhiauddin ครองราชย์ค.ศ. 1789-1803) ขณะเดียวกันสุลต่านที่สิ้นพระชนม์ทรงมีราชบุตรถึง 9 องค์ซึ่งอยู่ในข่าย

ที่สามารถปกครองไทรบุรีได้ การแย่งชิงอำนาจจึงเกิดขึ้น ทั้งระหว่างอากับหลาน และพี่น้องด้วยตนเอง ที่สุดผู้ที่ได้บัลลังก์คือตนกูปะแงรัน ราชบุตรองค์ใหญ่ ซึ่งเข้ามาขอและได้รับความช่วยเหลือจากรัฐกาลที่ 1 ในการประกาศแต่งตั้งให้เป็นเจ้าผู้ครองนครไทรบุรีในค.ศ. 1802/พ.ศ. 2345 ในการนี้ สยามได้ส่ง กองทัพลงมากำกับด้วยเพื่อให้ผู้ที่สยามแต่งตั้งสามารถนั่งบัลลังก์ได้จริง เหตุการณ์นี้จึงถือเป็นครั้งแรกที่เจ้าเมืองไทรบุรีไม่ได้เพียงแต่ยอมอ่อนน้อมต่อ สยามในฐานะหัวเมืองขึ้น แต่ได้รับเมืองไทรบุรีมาครองจากสยาม สยามใช้อำนาจในการถอดถอนเจ้านครเดิมซึ่งก็มีสิทธิชอบธรรมในการปกครองและแต่งตั้ง “คนของสยาม” เป็นผู้ปกครองแทน จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์เชิง ประเทศราชที่กระชับแน่นและเต็มตัว กอบกู้ สวรรค์หัต-เพียร กล่าวว่ารูปแบบความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปครั้งนี้ช่วยอธิบายได้ว่าทำไมสยามจึงไม่ ยอมรับอีกต่อไปว่าไทรบุรีมีสิทธิที่จะยกเลิกความสัมพันธ์ดังกล่าว และยัง อธิบายด้วยว่าทำไมผู้นำสยามจึงมีความรู้สึกโกรธแค้นรุนแรงต่อการแข็งข้อของ เจ้าพระยาไทรบุรี(ปะแงรัน)ในเวลาต่อมา ทั้งนี้เพราะการแข็งข้อของไทรบุรีจะ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของประเทศราชแข็งเมืองแต่เป็นการทรยศต่อผู้มีบุญคุณและ ความไว้วางใจที่สยามให้ การเข้าโจมตีไทรบุรีในค.ศ. 1821/พ.ศ. 2364 และการ เข้าปกครองไทรบุรีโดยตรงจึงเป็นมาตรการตอบโต้ต่อสิ่งที่ในสายตาของสยาม ถือว่าเป็นความผิดอุกฉกรรจ์ (Kobkua 1988: 79-80)

ระยะเวลา 20 ปีหลังเหตุการณ์ในค.ศ. 1821 ไปจนถึงการกลับคืนสู่ บัลลังก์ของเจ้าพระยาไทรบุรีในค.ศ. 1841 ไม่ได้ยังประโยชน์และความสุขสงบ ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ฝ่ายใดเลย สยามนั้นแม้จะโจมตีไทรบุรีได้แต่ก็ ปกครองไม่ได้ ทุกครั้งที่ผู้นำในราชวงศ์ของไทรบุรีรวมไพร่พลเพื่อช่วงชิงไทรบุรี คืนจะได้รับการสนับสนุนจากชาวไทรบุรีที่กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณคาบสมุทรมลายูเป็นอย่างดี และการรวมตัวของชาวมลายูทำห่าจะบานปลายเพราะปรากฏว่าเมืองอื่น เช่น ปัตตานีและกัลันตันก็ให้การสนับสนุนด้วย อังกฤษก็เผชิญกับ ปัญหา 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือความพยายามที่จะไม่ให้เรื่องของไทรบุรีกลายเป็นข้อพิพาทระหว่างอังกฤษกับสยามซึ่งจะทำให้การสานสัมพันธ์ไมตรีซึ่งกำลังดำเนิน

อยู่อย่างเข้มข้นในขณะนั้นต้องล้มเหลว แต่อีกด้านหนึ่งคือความต้องการที่จะเห็นไทรบุรีเข้าสู่สภาวะปกติเพื่อทำหน้าที่เป็นแหล่งเสบียงอาหารและแหล่งการค้าให้กับเกาะปินังต่อไป ทั้งยังต้องคำนึงถึงภาระในการคุ้มครองที่อังกฤษพึงมีต่อไทรบุรีด้วย ส่วนเจ้าพระยาไทรบุรีและพระราชวงศ์นั้นกลายเป็นเจ้านายไร้ถิ่นขณะที่ผู้ที่ประสบกับความทุกข์ยากที่สุดคงจะไม่มีใครเกินชาวไทรบุรีทั้งปวงที่ต้องตกอยู่ในภาวะสงครามอยู่ตลอดเวลา ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยมายังกรุงเทพฯ หรือนครศรีธรรมราช หรือต้องหลบหนีภัยไปแว่นแคว้นอื่น

ในช่วงเวลาและภายใต้ภาวะการณ์นี้เองที่*ฮิกายัต มะรง มทาวด์* หรือ *ตำนานเมืองไทรบุรี* ปรากฏต่อคนภายนอกเป็นครั้งแรก ฮิกายัตนี้ไม่ได้รับความสนใจจากนักมลายูวิทยาหรือข้าราชการชาวอังกฤษนัก เมื่อเทียบกับงานเขียนพื้นเมืองฉบับอื่น ๆ เช่น *เซอจาเราะห์ มลายู* (Sejarah Melayu) หรือ *ตุห์ฟัต อัลนาฟีส* (Tuhfat al Nafis) ซึ่งเล่าเรื่องราวของมะละกาและยะโฮร์ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะเรื่องราวส่วนใหญ่เป็นเรื่องแปลกพิศดารเข้าลักษณะนิทานปร่าปรายากที่จะแยกแยะสิ่งที่จริงและไม่จริง ความสนใจใน*ฮิกายัต มะรง มทาวด์* อาจจะมีน้อยลงอีกถ้าไม่เป็นเพราะเรื่องราวตอนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับสยามและต้นกำเนิดของการส่งดอกไม้ทอง (Bunga Emas) ซึ่งสยามถือว่าเป็นเครื่องหมายของประเทศราช ตามความใน*ฮิกายัต มะรง มทาวด์* นั้น ผู้ครองไทรบุรีและสยามนั้นมีต้นกำเนิดมาจากกษัตริย์ไทรบุรีองค์เดียวกัน โดยพี่ชายคนโตถูกส่งมาตั้งเมืองสยาม ดังนั้น ดอกไม้ทองที่ไทรบุรีส่งมาให้สยามนั้นจึงเป็นของกำนัลที่น้องชายส่งมาให้กับพี่ชายเพื่อเป็นของเล่นให้กับหลาน และได้ทำต่อ ๆ กันมาจนเป็นธรรมเนียม (Low 1908: 94-95) ข้าราชการอังกฤษร่วมสมัยให้ความสนใจต่อเนื้อความข้อย่อยพอสมควร โดยพยายามที่จะวิเคราะห์ว่า จะใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับไทรบุรีได้หรือไม่ ในลักษณะใด แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนที่ให้ความสำคัญกับคำกล่าวนี้

สำหรับคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกัน ตำนานว่าด้วยการส่งต้นไม้เงิน-ต้นไม้ทองของไทรบุรีเป็นเรื่องที่ฟังไม่ขึ้นเอาเสียเลย เพราะการส่งบรรณาการ

ด้วยต้นไม้เงิน-ต้นไม้ทองนั้นเป็นธรรมเนียมที่เมืองขึ้นแสดงความอ่อนน้อมต่อเจ้าประเทศราชซึ่งเป็นที่รู้จักและทำกันอยู่ทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะกรณีของไทรบุรีกับสยาม นอกจากนั้น เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าไทรบุรีไม่ได้ส่งต้นไม้เงิน-ต้นไม้ทองให้กับสยามแห่งเดียว ในบางครั้งก็ส่งให้กับพม่าด้วย หรือกรณีของรัฐมลายูอื่น ๆ เช่น ประจักษ์เคยส่งดอกไม้ทองให้กับอะเจห์และสยาม เมื่อเป็นเช่นนี้ข้อความที่ปรากฏใน*ฮิกายัต มะรง มทาวงค์* ถูกเขียนขึ้นไว้ทำไม เป็นการจงใจสร้างเรื่องเพื่อให้อังกฤษเชื่อว่าไทรบุรีไม่ได้เป็นเมืองขึ้นของสยามและดังนั้นควรได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษหรือไม่ หรือเขียนขึ้นเพื่อรักษาเกียรติยศหน้าตาของตนเอง และหากเป็นเช่นนั้น *ฮิกายัต มะรง มทาวงค์* จึงไม่น่าจะมีคุณค่าในฐานะเอกสารทางประวัติศาสตร์อย่างนั้นหรือ ประเด็นที่สำคัญคือทั้งผู้ที่อ้างจาก*ฮิกายัต มะรง มทาวงค์* และผู้ที่ปฏิเสธคำกล่าวอ้างดังกล่าวต่างก็ใช้ข้อความนั้นในลักษณะที่เป็นข้อมูลหรือข้ออ้างอิง (reference) โดยเชื่อหรือพยายามพิสูจน์ว่ามีมูลความจริงหรือไม่ก็ไม่เชื่อเลย แต่ผู้ที่ได้สัมผัสงานเขียนท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะงานเขียนพื้นเมืองของชาวมลายูย่อมทราบดีว่าความสำคัญของงานเหล่านั้นไม่ได้อยู่ที่ “ข้อเท็จจริง” ที่ปรากฏมากเท่ากับ “นัย” บางอย่างที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ สะท้อนให้เห็น สิ่งที่เราควรทำจึงไม่ใช่การพิสูจน์ข้อมูลที่ปรากฏ แต่เป็นการค้นหา “ภาระหน้าที่” (function) ที่เนื้อหานั้น ๆ ถูกกำหนดให้กระทำ ในกรณีของ*ฮิกายัต มะรง มทาวงค์* นั้น เราไม่สามารถหยิบยกเรื่องราวตอนใดตอนหนึ่งมาวิเคราะห์ แต่ต้องพิจารณาทั้งเรื่องซึ่งเป็นวิถีการที่บทความนี้จะนำเสนอต่อไป

## ฮิกายัต มะรง มทาวงค์คืออะไร?

*ฮิกายัต มะรง มทาวงค์* เป็นงานเขียนที่ค่อนข้างจะมีความลึกลับอยู่มากทั้งในด้านที่มาที่ไปและเนื้อหาที่ปรากฏ ไม่มีหลักฐานบ่งชี้ว่าใครเป็นผู้เขียนหรือเรียบเรียงฮิกายัตฉบับนี้ และทำขึ้นเมื่อใด แต่ฉบับแรกที่ปรากฏต่อสายตาของชาวตะวันตกและได้รับการบันทึกไว้คือฉบับที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยเจมส์ โลว์ (James Low) ซึ่งเป็นข้าราชการอังกฤษประจำอยู่ที่ปีนัง โลว์แปล

อิกายัตนี้ลงเป็นตอน ๆ ในวารสาร *Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia* ใน ค.ศ. 1849 โดยกล่าวไว้ในคำนำของการแปลว่า

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือประวัติศาสตร์เล่มนี้จากมือของราชาที่เพิ่งล่วงลับไป ซึ่งพระนามของพระองค์ในภาษามลายูคือ สุลต่าน อะหมัด ชาจุติน (อลาติน) ฮาลิม ซาห์ และพระนามตามที่สยามเรียกคือ เจ้าปะแงรัน ผู้ซึ่งในช่วงชะตาตกต่ำได้ถูกชักชวนในทางที่ผิดให้แข็งข้อต่อสยามและต้องหนีไปอยู่ที่ปีนัง (Low 1849 cited in Maier 1988: 13)

โลว์ไม่ได้กล่าวอย่างชัดเจนว่าได้งานเขียนฉบับนี้มาเมื่อใด แต่เขาได้ทำรายงานถึงข้าหลวงอังกฤษประจำสเตรตส์ เซตเทิลเมนต์ (Straits Settlements) ในค.ศ. 1837 ว่าระหว่างที่ได้รับคำสั่งให้พาสุลต่านอะหมัด ชาจุตินไปพำนักที่มะละกา (ซึ่งจะตกอยู่ในราว ค.ศ. 1831) เขาได้มีโอกาสนพุดคุยกับพระองค์อย่างใกล้ชิด และครั้งหนึ่งที่เขาได้สนทนาในเรื่องเกี่ยวกับอดีตของเกดะห์ สุลต่านก็ได้นำ *อิกายัต มะรง มหาวงศ์* ออกมาให้ดู ซึ่งเขาก็ได้ขอคัดลอกเดี๋ยวนั้นเลย (Maier 1988: 13) *อิกายัต มะรง มหาวงศ์* ฉบับที่โลว์นำมาแปลจึงปรากฏในช่วงทศวรรษ 1830 อย่างแน่นอน แต่จะเป็นฉบับเดียวที่มีอยู่และจะเก่าแก่ที่สุดหรือไม่นั้น ไม่สามารถยืนยันได้ การที่โลว์กลายเป็นชาวอังกฤษคนแรกที่แนะนำ *อิกายัต มะรง มหาวงศ์* ให้เป็นที่รู้จักในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็เป็นสิ่งที่ค่อนข้างแปลกอีกเช่นกัน เพราะอังกฤษได้เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับไทรบุรีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 และในช่วงที่มีการทำสัญญาเช่าเกาะปีนัง (ค.ศ. 1785-86) ปัญหาที่วาระหว่างสุลต่านแห่งไทรบุรีกับกษัตริย์สยามใครจะมีสิทธิในการให้ทำสัญญากับอังกฤษคงจะเป็นที่กล่าวถึงอยู่ไม่น้อย แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีการนำ *อิกายัต* ออกมากล่าวอ้าง นอกจากนั้น ทั้งข้าราชการและนักมลายูวิทยาที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทรบุรีก่อนหน้าโลว์ก็ไม่มีใครกล่าวถึง *อิกายัต* ฉบับนี้

คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ *อิกายัต มะรง มหาวงศ์* จะเป็นพงศาวดารประจำรัฐไทรบุรีหรือเกดะห์ที่ได้รับการบันทึก คัดลอกเพิ่มเติมกันต่อ ๆ มาจนมาถึงมือของโลว์ หรือว่าเพิ่งเรียบเรียงขึ้นตามความต้องการของสุลต่านอะหมัด ชาจุติน (ปะแงรัน) สิ่งที่จะพอจะถือได้ว่าเป็นข้อมูลประกอบที่ชี้ให้เห็นว่าอาจมีพงศาวดารนี้อยู่ที่ไทรบุรีแล้วก่อนทศวรรษ 1830 มี 2 กรณี กรณีแรกคือในค.ศ. 1814

ทูตจากไทรบุรีถูกส่งไปบี๊นังเพื่อชาวเลียงอังกฤษว่าจะให้การสนับสนุนไทรบุรีหรือไม่หากไทรบุรีแข็งข้อต่อสยาม โดยอ้างว่าไทรบุรีกำลังถูกกดดันจากสยามให้ยกทัพไปตีประะ ต่อข้อถามของอังกฤษว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับสยามอยู่ในสถานะอย่างไร และการส่งดอกไม้ทองไปยังสยามหมายความว่าอย่างไร ทูตจากไทรบุรีกล่าวว่า การส่งดอกไม้ทองเป็นธรรมเนียมที่ผู้ปกครองเกดะห์ยอมรับว่ามีมานานแล้ว แต่ขอปฏิเสธที่ว่าเป็นเครื่องหมายของการตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม ในทางตรงกันข้าม ชาวไทรบุรีถือว่าดอกไม้ทองเป็นของกำนัลซึ่งเรื่องนี้เริ่มจากการที่กษัตริย์ไทรบุรีผู้เป็นน้องส่งไปให้กษัตริย์สยามผู้พี่เพื่อเป็นของกำนัลแก่หลานชาย (Burney Paper 1910, II, 4: 65-66) คำกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อความที่ปรากฏในฮิกายัตพอที่จะอนุมานได้ว่าน่าจะมีพงศาวดารเขียนไว้หรืออย่างน้อยก็เป็นตำนานที่เล่าขานและรับรู้กันอยู่

กรณีที่ 2 มาจากคำบอกเล่าของโลว์ โดยในคำนำของฉบับแปล โลว์ได้กล่าวพาดพิงว่า*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*อาจจะถูกทำลายเมื่อไทรบุรีถูกโจมตีใน ค.ศ. 1821 เขากล่าวว่า

*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์* ไม่เป็นที่รู้จักในหมู่ชาวสยาม เนื่องจากเป็นภาษามลายู และเก็บเป็นสมบัติส่วนตัวของราชาแห่งเกดะห์ ฮิกายัตนี้ถูกค้นพบโดยราชาแห่งลิกอร์ (เจ้าพระยานครศรีธรรมราช) เมื่อเข้ามาโจมตีแคว้นนี้ และมีคำเล่าขานกันว่าเจ้าพระยานครฯทำลาย*ฮิกายัต*เมื่อพบว่าตำนานนี้เขียนว่ากษัตริย์สยามมีต้นราชวงศ์มาจากเกดะห์ (Low 1849 cited in Maier 1988: 164)

ก่อนหน้านี้ใน ค.ศ. 1842 โลว์ก็ได้เขียนรายงานทำนองเดียวกันให้กับรัฐบาลอังกฤษ โดยกล่าวว่าเจ้าพระยานครฯสั่งให้ทำลาย*ฮิกายัต*และเขียนฉบับใหม่ขึ้นมาแทน หากเป็นจริงดังนี้ *ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์* ฉบับหลวงที่อาจมีมาก่อนหน้าฉบับที่โลว์แปลก็อาจถูกทำลายไปแล้ว และฉบับที่โลว์ได้มาจึงเป็นฉบับที่เขียนขึ้นใหม่ตามคำสั่งของสุลต่าน อะหมัด ตาจุติน ไม่มีหลักฐานจากฝ่ายไทยที่จะช่วยยืนยันหรือปฏิเสธคำกล่าวที่ว่า*ฮิกายัต*ฉบับนี้ถูกทำลาย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า*พงศาวดารไทรบุรี*ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (ประชุมพงศาวดารภาค 2)

มีรายพระนามกษัตริย์ไทรบุรีสมัยโบราณตรงกับใน*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*ฉบับแปลโดยโลว์อย่างไม่ผิดเพี้ยน แต่ไม่มีรายละเอียดเรื่องราวอื่น ๆ เลย เป็นรายพระนามแต่อย่างเดียวไล่ลงมาจนถึงประมาณรัชกาลที่ 1 จึงเริ่มกล่าวเนื้อความโดยละเอียดตามข้อมูลของไทย ข้อสงสัยว่า*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*ฉบับที่โลว์ได้มาเป็นต้นฉบับเดิมที่เหลือรอดสายตาของสยามหรือเป็นฉบับเรียบเรียงใหม่ทำให้ยากต่อการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ไม่น้อย

หลังค.ศ. 1850 มีการค้นพบ*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*อีกหลายฉบับทั้งที่เป็นภาษามลายู และภาษาอาหรับ และพบทั้งที่ป็นัง ลิงคโปร์ เลยไปถึงเกาะรีเอา ใจความของ*ฮิกายัต*ฉบับต่าง ๆ นี้มีทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างจากฉบับแปลของโลว์ แต่ไม่สามารถกำหนดวัน-เวลาและผู้เขียนได้ ปัจจุบันจึงยังคงถือว่า*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*ฉบับเก่าแก่ที่สุดคือฉบับที่แปลโดยเจมส์ โลว์ ที่มาที่ไปของ*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*จึงยังคงคลุมเครืออยู่มาก

*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*เล่าเรื่องหรือประวัติศาสตร์ตอนใดบ้าง เนื่องจากเนื้อเรื่องของ*ฮิกายัต*ฉบับนี้ค่อนข้างสั้น จึงสามารถสรุปใจความโดยย่อได้ทั้งหมดดังนี้

ราชามะรง มหาวงศ์ผู้ซึ่งเป็นบุตรของเทพและแต่งงานกับยักษ์ชนิดีได้รับคำบัญชาจากพระราชแห่งกรุงรุมให้พาเจ้าชายแห่งรุมไปเข้าพิธีอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงราชธิดาพระเจ้ากรุงจีน ระหว่างการเดินทางกองเรือของเจ้าชายแห่งรุมถูกรุกโจมนัดถึง 3 ครั้ง เนื่องจากครุฑได้ทำพินันไว้กับท่านสาวกสุโกลมานซึ่งเป็นผู้ประกาศศาสนาแห่งองค์อัลเลาะห์ว่าตนสามารถป้องกันไม่ให้เกิดพิธีอภิเษกสมรสได้แม้ว่าพระอัลเลาะห์ผู้เป็นเจ้าจะกำหนดไว้แล้ว ราชามะรงได้ต่อสู้กับครุฑเป็นสามารแต่ยังไม่รู้แพ้รู้ชนะกัน คืนหนึ่ง ครุฑฉวยโอกาสตอนที่ราชามะรงไม่อยู่ล่่มกองเรือไปจมอยู่กันทะเล เมื่อราชามะรงกลับมาไม่เจอเจ้าชายแห่งรุมก็เริ่มออกตามหาข่าวคราวจนกระทั่งมาถึงเกดะห์ จึงได้รับเชิญจากประชากรของที่นั่นให้ขึ้นเป็นผู้ปกครอง ราชามะรงได้สร้างเมืองที่พบให้เป็นเมืองที่รุ่ง



เรื่องและมีประชากรอพยพมาอาศัยมากขึ้น ขณะเดียวนั้น เจ้าชายแห่ง  
รัมซึ่งสามารถหนีรอดพ้นจากการโจมตีของครุฑสามารถเดินทางจน  
กระทั่งถึงเมืองจีนด้วยความช่วยเหลือของท่านสาวกสุโสมาน ณ ที่นั้น  
เจ้าชายแห่งรัมได้แต่งงานกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนดังที่องค์อัลเลาะห์  
กำหนดไว้ ครุฑจึงเป็นฝ่ายแพ้พินันและถูกขับไล่ไปอยู่พื้นทะเลเป็นการ  
ลงโทษที่บ่งอาจต่อต้านสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้ากำหนด

หลังจากที่ปกครองเกดะห์มาระยะหนึ่ง ราชามะรง มหาวงศ์ได้เดินทาง  
กลับไปรับใช้เจ้ากรุงรัมอย่างเดิม และทั้งราชบัลลังก์ให้แก่พระราชโอรส  
พระนามว่า ราชามะรง มหาโพธิสัตว์ ราชวงศ์นี้ได้ทำตามรับสั่งของพระ  
ราชบิดาให้ส่งพระโอรส-ธิดาไปสร้างเมืองอื่น ๆ โดยส่งพระโอรสองค์ใหญ่  
ไปสร้างกรุงสยาม องค์ที่สองไปสร้างกรุงเประ พระธิดาไปสร้างกรุงปัตตานี  
ส่วนพระโอรสองค์สุดท้ายที่ครองกรุงเกดะห์ ซึ่งเมื่อขึ้นครองราชย์ทรงพระ  
นามว่า ราชาศรีมหาวงศ์ ราชาศรีมหาวงศ์เป็นผู้เริ่มธรรมเนียมการ  
ส่งดอกไม้เงิน-ดอกไม้ทองไปยังสยามซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของความ  
สัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันระหว่างเกดะห์กับสยาม ขณะที่การตั้งหลักแหล่งที่  
เกดะห์ดำเนินไปอย่างมั่นคงขึ้น กษัตริย์องค์ที่ 4 คือ ราชามหา  
อินทวงศ์กลับตัดสินใจอภิเษกกับยักษ์ชนิดนี้แม้ว่าพระราชบิดาได้เคย  
ห้ามปรามไว้แล้ว พระโอรสซึ่งได้เป็นราชวงศ์ที่ 5 ต่อมาจึงสืบทอด  
ความดุร้ายของพวกยักษ์อยู่ในตัวด้วย ราชวงศ์มหาปริตาดาเรีย หรือ  
เรียกกันว่า ราชา บซุง องค์นี้กลายเป็นราชาที่โหดเหี้ยม มีเขี้ยวอก  
และฆ่าประชากรราษฎรเพื่อดื่มเลือดและกินหัวใจและตับ การกระทำเช่นนี้  
ทำให้ขุนนางทั้งหลายรวมตัวกันก่อกบฏ และขับไล่ราชา บซุงออกไปได้  
สำเร็จด้วยความช่วยเหลือของมเหสีและเหล่าสนมนางในด้วย ราชา บซุง  
หนีไปอาศัยอยู่กับครอบครัวชาวนาในป่าทางตะวันออกและได้อยู่กินกับ  
ลูกสาวชาวนาจนกระทั่งมีลูกชายด้วยกัน ต่อมา ทางเกดะห์มีปัญหา  
เนื่องจากขาดผู้ปกครองจึงได้ขอความช่วยเหลือไปยังสยาม กษัตริย์  
สยามแนะนำให้ทำพิธีปลอยช้างเสี่ยงทาย ช้างเดินทางไปหาลูกของราชา

บขงซึ่งถูกรับกลับมาปกครองเกาะในที่สุด ระหว่างนั้น กลุ่มชาวปาห์ ดุร้ายภายใต้การปกครองของราชา กาลณะ อิตัม จะยกทัพมาตีเกาะห์ แต่เจ้ากลาโหมซึ่งเป็นขุนนางสยามได้ถูกส่งมาช่วยป้องกันเกาะห์จากการ รุกรานไว้ได้ ราชวงศ์ใหม่จึงได้รับการแต่งตั้งอย่างสมพระเกียรติมีพระ- นามว่า ราชวงศ์มหาโพธิสัตว์ และได้รับการแนะนำสั่งสอนจากเจ้า กลาโหมเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองที่ถูกต้อง ซึ่งพระองค์ก็ทำตาม จนกระทั่งสามารถทำให้บ้านเมืองรุ่งเรืองขึ้นมากเหมือนเมื่อครั้งของราชามะร่ง มหาวงศ์ ปฐมวงศ์

เมื่อถึงรัชสมัยของกษัตริย์องค์ที่ 7 คือ ราชวงศ์พระมหาวงศ์ มีชาว มุสลิมชื่อซายิด อับดุลเลาะห์เดินทางมาถึงเกาะห์จากแบกแดด ซายิด ท่านนี้ได้แนะนำให้กษัตริย์ของเกาะห์เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม และ ขนานพระนามใหม่ว่า สุลต่านมุสซาฟา ซาห์ ขุนนางข้าราชการรวมทั้ง ประชาชนของเกาะห์ก็ได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามด้วย ผลของการ ทำตามคำสอนของศาสนาอิสลามและกฎระเบียบที่ซายิด อับดุลเลาะห์ บอกให้ยึดถือทำให้เกาะห์กลายเป็นรัฐที่รุ่งเรืองอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน และปรากฏชื่อเสียงเกียรติคุณไปถึงรัฐอื่น ๆ ความเจริญนี้สืบทอดไป จนถึงรัชสมัยต่อไปของสุลต่าน มุฮัดซัม ซาห์ ซึ่งเป็นรัชสมัยที่เรื่องราวนี้ ถูกเล่าขานขึ้น

เนื้อเรื่องของ*ฮิกายัต มะร่ง มหาวงศ์*ปรากฏเพียงเท่านี้ ในบทสุดท้ายมี การกล่าวถึงเฉพาะพระนามของกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาอีก 10 กว่าพระองค์ จนถึง สุลต่านอะหมัด ตาจูดิน ฮาลิม ซาห์ หรือเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์) ในภาพรวม *ฮิกายัต มะร่ง มหาวงศ์*จึงเป็นการบอกเล่าถึงต้นกำเนิดของเมืองไทรบุรีและ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง 7 รัชสมัยแรก ไปจบลงที่การเข้ามาของศาสนาอิสลาม การกำหนดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ที่แท้จริงทำได้ยาก เนื่องจากไม่มีหลักฐาน ชัดเจนว่าไทรบุรีนับถือศาสนาอิสลามตั้งแต่เมื่อใด แต่น่าจะอยู่ในช่วงคริสต์- ศตวรรษที่ 15 เป็นอย่างช้า เราจึงอาจอนุมานได้ว่าเนื้อเรื่องที่ปรากฏใน*ฮิกายัต*

มะรง มหาวงศ์เป็นเรื่องราวของไทรบุรีก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 16 และจบรายละเอียดลงเพียงแค่นั้น ห้องเรื่องที่ปรากฏแสดงถึงการอพยพเข้ามาจากภายนอก ซึ่งอาจหมายถึงชาวอินเดียหรือชาวมลายูจากที่อื่นเข้ามาตั้งหลักแหล่งปะปนกับชนพื้นถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิม มีการกล่าวถึงกรุงรุม (ซึ่งเชื่อว่าหมายถึงอิสตันบูล ไม่ใช่กรุงโรม) กับกรุงจีนซึ่งสะท้อนความสำคัญทางการค้าของทั้งสองแหล่งที่มีต่อบริเวณคาบสมุทรมาลายูมาช้านาน มีการแสดงความรับรู้เกี่ยวกับดินแดนที่ถือเป็นเพื่อนบ้านและมีความสำคัญใกล้ชิดกับไทรบุรี ซึ่งได้แก่ เประ ปัตตานี และสยาม และกล่าวถึงความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งในช่วงที่ไทรบุรีรุ่งเรืองและตกต่ำ จนกระทั่งกลับฟื้นตัวขึ้นใหม่และรุ่งเรืองกว่าเดิมเมื่อเปลี่ยนไปรับนับถือศาสนาอิสลามในที่สุด เหตุการณ์ที่มีเค้าความจริงในประวัติศาสตร์ ชื่อสถานที่ เมือง และดินแดนต่าง ๆ ที่พบได้จริงถูกนำมาร้อยกับเนื้อหาที่เหลือเชื่อและเหนือจริงในอิกายัตฉบับนี้ จึงไม่น่าสงสัยเลยว่าทำไม*อิกายัต มะรง มหาวงศ์*จึงได้รับความสนใจจากนักมลายูวิทยาตะวันตกที่มองหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากเอกสารพื้นเมืองน้อยมากเมื่อเทียบกับพงศาวดารและตำนานฉบับอื่น ๆ

### อิกายัต มะรง มหาวงศ์กับความสัมพันธ์สยาม-มลายู

เมื่อเป็นเช่นนี้ เรื่องราวของความสัมพันธ์กับสยามที่ปรากฏใน*อิกายัต มะรง มหาวงศ์*จะบอกอะไรกับเราได้บ้าง เนื้อหาที่เกี่ยวกับสยามในอิกายัตฉบับนี้กล่าวโดยสรุปมีอยู่ 4 ประเด็น คือ

1. ราชวงศ์แรกที่ปกครองสยามมาจากไทรบุรีโดยโอรสองค์ใหญ่ของของราชา มะรง มหาโพธิสัตว์ ราชาคคนที่ 2 ของไทรบุรีถูกส่งไปพร้อมกับกองทัพยกไปสร้างกรุงสยาม
2. พระอนุชาของราชาแห่งสยามซึ่งปกครองไทรบุรีต่อจากราชา มะรง มหาโพธิสัตว์เป็นผู้เริ่มธรรมเนียมการส่งดอกไม้ทอง โดยเริ่มจากการให้เป็นของขวัญแก่หลานชายที่เกิดที่กรุงสยาม
3. หลังจากรัชสมัยของราชาบซุงผู้โหดร้าย ไทรบุรีขาดกษัตริย์และได้ขอความช่วยเหลือมายังสยาม สยามแนะนำให้ใช้วิธีปล่อยช้างเสี่ยงทาย ได้ตัวลูกชายของราชาบซุงที่เกิดในป่า

4. ก่อนที่ลูกชายราชาบซุงจะได้ครองราชย์ กองทัพสยามนำโดยกลาโหม ได้เดินทางมาที่ไทรบุรี ระหว่างทางได้ช่วยปราบกองทัพของราชากาละนะ ฮัตมที่ กำลังจะเข้าที่ไทรบุรี จากนั้นได้สถาปนาภักดิ์ริย์และบอกวิธีการปกครองบ้านเมืองที่ดี

เห็นได้ว่า แม้จะมองจากจุดยืนของคนปัจจุบันที่รู้ความคลี่คลายของประวัติศาสตร์ดีแล้ว เรายังไม่สามารถเชื่อมโยงเนื้อหาที่ปรากฏใน*ฮิกายัต มะรง มทาวศ์* เข้ากับเหตุการณ์หรือเล่าความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ เมื่อมองย้อนกลับไป ความขัดแย้งระหว่างสยามกับไทรบุรีในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 อาจทำให้ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์อย่างเช่นเจ้าพระยานครฯ(น้อย) และเจ้านายฝ่ายสยามไม่พอใจหรือเป็นกังวลกับการสร้างตำนานต้นกำเนิดราชวงศ์สยามในข้อ 1 อยู่บ้าง (หากเชื่อคำกล่าวขานว่ามีการทำลาย*ฮิกายัต*) แต่เมื่อความขัดแย้งผ่านพ้นไปก็ดูจะไม่มีใครที่จะมองเรื่องนี้เป็นเรื่องจริงจึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณนาเป็นผู้นำสั่งให้ตีพิมพ์*ฮิกายัต มะรง มทาวศ์* ฉบับแปลของโลว์ซินใน ค.ศ. 1908 ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องแปลกมีบางอย่างน่าสนใจ (Low 1908: Introduction) แต่ไม่ได้ทรงเป็นกังวลถึงคำกล่าวอ้างที่ปรากฏในเนื้อหานั้นเลยสำหรับผู้เขียน หากจะวิเคราะห์แต่ละประเด็น ประเด็นที่ 2 และ 4 มีข้อสงสัยเกิด โดยเฉพาะประเด็นที่ 2 ว่าด้วยต้นกำเนิดของต้นไม้เงิน-ทองนั้น อาจไม่ใช่ส่วนหนึ่งของจาริตตำนานที่ถ่ายทอดต่อกันมา แต่เป็นเรื่องราวที่ถูกเรียงร้อยขึ้นใหม่เพื่อประโยชน์ของอังกฤษ ผู้เขียนเห็นด้วยกับกอบเกือ สุวรรณทัต-เพียรที่กล่าวว่

เราคงต้องระลึกด้วยว่าการโต้เถียงเกี่ยวกับความสัมพันธ์แบบจาริตระหว่างรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่งเกิดขึ้นเมื่ออาณานิคมตะวันตกก้าวเข้ามาในภูมิภาค ความสับสนมีมากขึ้นอีกเมื่อบ่อยครั้งที่ผู้นำชาวมลายูใช้วิธีพูดที่พลิกกลับไปกลับมาในการอธิบายความสัมพันธ์เชิงบรรณาการต่อสยามให้กับชาวยุโรปผู้ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เข้าใจเงื่อนไขในวัฒนธรรมสังคม-การเมืองของภูมิภาคนี้ (Kobkua 1988: 56)

สำหรับประเด็นที่ 4 มีความละม้ายกับความเป็นไปในช่วงต้นรัตนโก-

สินทร์ การที่สยามมีส่วนในการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ของไทยบุรีทำให้ถึงตำแหน่งเจ้าเมืองไทยบุรีที่รัชกาลที่ 1 ทรงสนับสนุนให้ตกกับตนกู ปะแงรัน การเคลื่อนทัพลงมาของกลาโหมและการสู้รบกับราชากาละนะ อิตัม ทำให้ถึงสงครามระหว่างสยามกับพม่าที่เกิดทางใต้ โดยเฉพาะทัพของสมเด็จพระราชวังบวรในรัชกาลที่ 1 ซึ่งลงมาขับไล่พม่าและเคลื่อนต่อมาดูแลหัวเมืองมลายู เป็นที่น่าสังเกตว่าเจมส์ โลว์ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับราชา กาละนะ อิตัม ว่าเป็นจะเป็นชาวพะโคที่สยามต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจเหนือชายฝั่งตะนาวศรี ซึ่งก็คือพม่านั้นเอง (Low 1908: 148) ในภาพรวมทั้งหมด *อิกายัต มะรง มทาวด์* จะเป็นการหยิบยกความทรงจำตรงนั้นตรงนี้มาเรียงร้อยกันเข้าไว้เป็นเรื่อง ดังนั้น แม้ว่าอิกายัตนี้จะให้นัยที่ยืนยันความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างไทยบุรีกับสยาม แต่ก็ดูจะไม่มีคุณค่าในฐานะหลักฐานอ้างอิง อย่างนั้นใช้หรือไม่

หากจะเน้นประโยชน์ในด้านการอ้างอิง (referential) คำตอบคงจะเป็นใช่ แต่เนื้อหา (textual material) ของงานเขียนจาริตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่าสามารถใช้ในลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่ใช่การอ้างอิง เช่น การมองหานัย (implication) หรืออ่านอย่างอุปมาอุปไมย (figurative) และมองหาพื้นฐานความคิดด้านศีลธรรมจรรยาและธรรมเนียม เป็นต้น *อิกายัต มะรง มทาวด์* ก็เป็นเช่นนั้น และการอ่านเอาความ (นัย) แทนการอ่านเอาเรื่อง อาจเป็นวิธีเดียวที่จะเข้าถึง “ภาวะหน้าที่” ของพงศาวดารหรือตำนานนี้ได้

เราอาจเริ่มต้นด้วยการศึกษาเปรียบเทียบกับพงศาวดารของรัฐมลายูที่สำคัญอีก 2 ฉบับ ได้แก่ *เชอจาเราะห์ มลายู* ซึ่งเล่าเรื่องราวของอาณาจักรมะละกา และ *อิกายัต ปัตตานี* การอ่านเปรียบเทียบผลงานทั้งสามชี้ให้เห็นว่า *อิกายัต มะรง มทาวด์* มีจาริตการเล่าเรื่องที่คล้ายคลึงกับผลงานอื่น ๆ อยู่ในระดับหนึ่ง ที่เด่นชัดที่สุดคือการให้ความสำคัญกับสิ่งที่เปรียบเสมือนเสาหลักคู่ของรัฐมลายู นั่นคือ ราชวงศ์ที่ศักดิ์สิทธิ์และศาสนาสลาม ข้อแตกต่างคือพงศาวดารของรัฐมลายูฉบับอื่นมักจะวางเหตุการณ์ทั้งสองนี้ไว้ตอนต้น คล้ายกับเป็นการประกาศความเป็นรัฐมลายู-มุสลิมอันทรงเกียรติให้ประจักษ์ ก่อนจะดำเนินเรื่องราว

อื่น ๆ ต่อไปอีกมากมายจนถึง ณ จุดที่พงศาวดารนั้น ๆ ถูกเขียนขึ้นหรือคัดลอก เป็นครั้งสุดท้าย Teeuw และ Wyatt เสนอว่าการเล่าเรื่องราวใน*ฮิกายัต บัตตานี*นั้นทำอย่างเลือกสรร และต้องการบ่งบอกสิ่งที่สำคัญในความรับรู้ของชาวปัตตานีมากกว่าลำดับเวลาของเหตุการณ์ *ฮิกายัต บัตตานี*จึงเริ่มด้วยการเล่า กำเนิดราชวงศ์ การเข้ามาของศาสนาอิสลาม และการสร้างป้อมใหญ่ซึ่งแสดงนัยของกษัตริย์ ศาสนา และพลังความเข้มแข็ง จากนั้นจึงกล่าวถึงความสัมพันธ์กับสยามในบทที่ 4 ซึ่งก็แสดงให้เห็นความสำคัญของสยามในความรับรู้ของชาวปัตตานีเช่นกัน (Teeuw and Wyatt 1970, 2: 225) แต่ถึงอย่างไรก็ไม่มาก่อนเรื่องราวที่กล่าวถึงเสาหลักของรัฐ ส่วนใน*เชอจาเราะห์ มลายู*นั้น การเล่าตำนานเรื่องราวที่พิศดารเหนือจริงจะลดลงอย่างชัดเจนจนเรียกได้ว่าแทบจะหมดไปหลังจากการกล่าวถึงการเข้ามาของอิสลาม มองในแง่นี้ *ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*อาจถือได้ว่ามีเอกลักษณ์ของตนเอง เพราะจบเรื่องราวที่เป็นรายละเอียดลงที่การเข้ามาของศาสนาอิสลาม งานชิ้นนี้จึงมีจุดหมายหลักจุดเดียวคือการเล่าถึงเสาหลักคู่ของรัฐบาลยู เสมือนหนึ่งว่าเมื่อราชวงศ์และศาสนาอิสลามได้ลงรากปักหลักที่ไทรบุรีอย่างแน่นแฟ้นแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่ไทรบุรีจะต้องมีพลวัตทางประวัติศาสตร์อีกต่อไป ทุกอย่างจะเป็นไปเช่นที่เกิดในสมัยของสุลต่านมูซาฟาห์ ซาห์ กษัตริย์มุสลิมพระองค์แรกของไทรบุรี ไม่ว่าจะมียกษัตริย์สืบทอดต่อมาอีกกี่พระองค์ก็ตาม *ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*จึงเป็นเรื่องราวที่มีแนวเรื่องหลัก (theme) หนึ่งเดียว อะไรก็ตามที่จะแสดงออกถึงความเชื่อ ความเข้าใจ และความรับรู้ของชาวไทรบุรีก็จะอยู่ภายใต้แนวเรื่องหลักนั้น

Maier (1988) มีความเห็นว่า*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*นั้นเป็นเรื่องราวของความขัดแย้งระหว่าง “พลังด้านมืด” กับ “พลังด้านสว่าง” ของมนุษย์ เนื่องจากราชามะรง มหาวงศ์ผู้ที่เรื่อแตกและมาขึ้นบกที่ไทรบุรีนั้นเป็นลูกของเทพ (ด้านสว่าง) แต่แต่งงานกับนางยักษ์ (ด้านมืด) ราชามะรง มหาโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระโอรสจึงมีชาติกำเนิดที่คลุมเครือซึ่งเป็นผลให้ราชวงศ์ต้องต่อสู้กับความขัดแย้งทั้งสองด้านก่อนที่จะพบทางออก (enlightenment) คือศาสนาอิสลาม ระหว่างหนทางนั้น ราชามะรง มหาโพธิสัตว์พยายามจะลดพลังด้านมืดโดยส่ง

โอรสองค์ใหญ่พร้อมด้วยกองทัพชาวยักษ์ทั้งหมดไปสร้างกรุงสยาม แต่เนื่องจากทรงอนุญาตให้เหลือเหล่านางยักษ์ไว้ในราชสำนัก ความขัดแย้งจึงไม่หมดไป และกลับบานปลายเมื่อหลานของราชามะรง มหาโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นผู้ปกครองคนที่ 4 อภิเษกกับนางยักษ์อีก ผลก็คือพระโอรสหรือราชาบงรับเอาพลังด้านมืดมาเต็มที ทำให้บ้านเมืองเกิดความระส่ำระสาย จนขุนนางราษฎรต้องหาทางขับไล่หลังจากที่ไพร่บุรีเผชิญกับความตกต่ำมากที่สุดด้วยภาวะไร้กษัตริย์ การฟื้นฟูก็เกิดขึ้นด้วยความช่วยเหลือของสยาม จากนั้นไพร่บุรีเข้าสู่ยุคทองอันรุ่งเรืองอย่างถาวรเมื่อศาสนาอิสลามนำความหลุดพ้นจากด้านมืดมาให้

เราอาจจะลองขยายแนวคิดนี้ลงไปในประเด็นความสัมพันธ์กับสยาม แนวคิดของ Maier ทำให้สยาม (ในทัศนะของชาวไพร่บุรี) กลายเป็นศูนย์รวมของพลังด้านมืดอันยิ่งใหญ่ เพราะเกิดจากการอพยพมาตั้งหลักแหล่งของกองทัพยักษ์ล้วน ๆ และอาจจะด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ชาวไพร่บุรีที่เหลืออยู่ต้องรีบเอาอกเอาใจโดยการทำการทำนองดอกไม้ทอง-เงินที่สวयงมาให้แก่ราชาแห่งสยาม อย่างไรก็ตาม เราอย่ารีบด่วนในการลงความเห็นที่ชาวไพร่บุรีคิดว่าสยามเป็นชนชาติที่ชั่วร้าย ผู้เขียนคิดว่าการอุปมาอุปไมยเกี่ยวกับด้านสว่าง (เทพ) กับด้านมืด (ยักษ์) ที่ได้ปรากฏใน*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*นั้นไม่ได้หมายถึง ด้านธรรม กับ ด้านอธรรม หรือ ความดีงาม กับ ความชั่วร้าย แต่หมายถึงผู้ที่มีความจืดจางซึ่งตรงข้ามกับผู้ที่มีความจืดจางด้วยปัญญา เหตุผลที่คิดเช่นนี้มาจากการศึกษางานเขียนของชาวมลายูในวงกว้าง ในงานศึกษาเรื่อง “โลกทัศน์ของชาวมลายูจากงานเขียนราชสำนัก” ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่ารัฐมลายูซึ่งเป็นรัฐเล็กมีกลไกในการปกปิดความตึงเครียดและความสัมพันธ์กับรัฐที่มีกำลังเหนือกว่าและมีท่าทีรุกรานด้วยการแสดงว่าสามารถเอาชนะได้ด้วยปัญญา ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งมีพลัง (ซุลีพร 2542: 13) เรื่องที่ปรากฏใน*เชอจาเราะห์ มลายู*จะแสดงกลไกนี้ชัดเจน และ*ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์*ก็น่าจะแตกต่างในแง่นี้นอกจากนั้น หากไพร่บุรีมองสยามว่าเป็นตัวแทนของความชั่วร้ายจริง ๆ ก็คงไม่ยอมรับให้สยามมีส่วนช่วยในการฟื้นฟูรัฐและราชวงศ์อย่างแน่นอน

ถ้าเช่นนั้น ข้อเขียนใน*ฮิกายัต มะรุมหาวงศ์*สะท้อนให้เห็นบทบาทของสยามอย่างไรบ้าง อาจพิจารณาจากการตีความต่อไปนี้

1. สยามคือตัวแทนของพลังกำลัง ความน่ากลัว ที่แยกไปจากไทรบุรี เพราะหากดำรงอยู่ร่วมกับความนุ่มนวล อ่อนโยน มักน้อยอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ความน่ากลัวของสยามสำหรับไทรบุรีนั้นลดลง เพราะทั้งสองเป็นญาติกัน และเนื่องจากอยู่ห่างจากกัน พลังกำลังของสยามจึงไม่เป็นอันตรายต่อไทรบุรี แต่กลับมีประโยชน์เมื่อไทรบุรีต้องการความช่วยเหลือทั้งในกิจการภายในและการป้องกันไทรบุรีต่อการรุกรานจากภายนอก

2. สยามจึงมีบทบาทในการสร้างกษัตริย์ โดยการแนะนำให้ปล่อยช้างเลี้ยงหาย และมีบทบาทในการคำนวณราชบัลลังก์โดยการกำจัดศัตรูของไทรบุรี และให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการปกครอง

3. ความช่วยเหลือของสยามนำความสงบมั่นคงมาสู่ไทรบุรีอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเสมือนกับปูทางให้กับการเข้ามาของศาสนาอิสลาม บทเรียนเกี่ยวกับการเมืองการปกครองจากสยาม (กลาโหม) กับศีลธรรมจรรยาจากศาสนาอิสลามนำไทรบุรีเข้าสู่ภาวะแห่งปัญญาที่แท้จริง

จะเห็นได้ว่า ในภาพรวม บทบาทของสยามที่ปรากฏใน*ฮิกายัต มะรุมหาวงศ์*นั้นเป็นไปในทางบวก เนื่องจากสยามเป็นผู้คำนวณราชวงศ์ไทรบุรีและวางรากฐานการปกครองซึ่งปูทางให้กับการเข้ามาของศาสนาอิสลามในที่สุด ท่วงทำนองที่ฝักใฝ่สยาม (pro-Siam) ทำให้งานชิ้นนี้มีมุมมองต่อสยามต่างจากที่ปรากฏในงานเขียนของชาวมลายูฉบับอื่น ตัวอย่างเช่น *เชอจาเราะห์ มลายู* ซึ่งเล่าเรื่องของมะละกาในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ให้ภาพของสยามและมะละกาว่าเป็นรัฐที่มีสถานะเท่าเทียมกัน แต่สยามต้องการขยายอำนาจมายังมะละกา เมื่อมะละกาไม่ยินยอม สยามก็พร้อมที่จะรุกราน

และเมื่อเข้าไปถึงสยามว่ามะละกาเป็นเมืองที่รุ่งเรืองมากแต่ไม่ขึ้นกับสยาม พุทธบุญญาภิสงฆ์ทูตมายังมะละกาเพื่อขอสาส์นแสดงความอ่อนน้อม แต่สุดท้ายต้องผิดหวังเพราะปฏิเสธที่จะอยู่ใต้อำนาจสยาม ราชสำนักสยามพิโรธมาก และสั่งให้รวมไพร่พลเพื่อเตรียมเข้าโจมตีมะละกา (Brown 1970: 55) พงศาวดารยังเล่าต่อไปว่าการรบเกิดขึ้นอย่างยาวนานและผู้คนทั้งสอง



ฝ่ายล้มตายจำนวนมาก แต่สยามก็ไม่สามารถเอาชนะมะละกาได้ และด้วยอุปบาย  
 ล่อหลอกของแม่ทัพมลายูซึ่งทำให้สยามเข้าใจว่ากองทัพเรือของมะละกามีจำนวน  
 มหาศาล สยามจึงเริ่มเปลี่ยนใจ เมื่อไม่รู้แพ้ชนะกัน จึงมีการตกลงทำไมตรีทาง  
 การทูตเพราะสุลต่านมูซาฟาห์เห็นว่า "มีมิตรมาก ๆ ดีกว่ามีศัตรู" *เชอจาเราะห์*  
*มลายู* ยังกล่าวถึงสยามในเนื้อความตอนอื่นอีก แต่จะมีมุมมองคล้ายคลึงกัน  
 หมดคือสยามเป็นรัฐใหญ่ที่ยิ่งใหญ่ในอำนาจ มีท่าที่รุกรานพร้อมที่จะทำ  
 สงครามกำจัดศัตรูได้ตลอดเวลา ขณะเดียวกัน *เชอจาเราะห์ มลายู* ก็แสดงให้เห็นว่า  
 ชาวมลายูมิได้เกรงกลัว และสามารถเอาชนะสยามได้ด้วยปัญญาถ้าไม่ใช่  
 ด้วยพลังกำลังทางทหาร ใน *ฮิกายัต บัตตานี* การเล่าเหตุการณ์ความสัมพันธ์กับ  
 สยามจะตรงตามความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ซึ่งยืนยันได้ด้วยหลักฐานฝ่าย  
 ไทยมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการก่อกบฏของสุลต่าน มูซาฟาห์แห่งปัตตานีคราว  
 ยกกองทัพมาช่วยรบพม่าแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หรือการแข็งข้อของ  
 ราชนิองงูต่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและการสู้รบที่ตามมา อาจกล่าวได้ว่า  
 ทั้งในกรณีของ *เชอจาเราะห์ มลายู* และ *ฮิกายัต บัตตานี* ความพยายามในการ  
 ด้านทางการเมืองของสยามทั้งด้วยวิถีการทูตและการสงครามเป็นความ  
 ตรงข้ามที่ได้รับการบันทึกไว้ และในเนื้อหาจะแสดงออกถึงความเป็นปราชัยซึ่ง  
 ชาวมลายูรู้สึกต่อสยามอย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบดังนี้ *ฮิกายัต*  
*มะรูง มหาวงศ์* จึงให้มุมมองต่อสถานะและบทบาทของสยามต่อไทรบุรีที่แตกต่าง  
 ออกไปอย่างสิ้นเชิง

ผู้เขียนเสนอว่า เนื้อหาของ *ฮิกายัต มะรูง มหาวงศ์* นั้นสร้างความ  
 สัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับสยามในบริบทของการยอมรับทางวัฒนธรรม (cultural  
 acceptance) โดยเลือกใช้การสร้างนัยและอุปมาอุปไมย (rhetoric) แทน  
 ความเป็นจริง (reality) หากสยามมีแนวคิดที่วางอยู่บนปรัชญาศาสนาเกี่ยวกับ  
 อำนาจจักรวรรดิและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐซึ่งสามารถอธิบายว่าทำไมสยามจึงต้อง  
 "ข่มเขาโค่นเขาให้กินหญ้า" ไทรบุรีก็ย่อมมีพื้นฐานความคิดที่จะรองรับและอธิบาย  
 บทบาทของสยามและภาวะการณ์ของไทรบุรีเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเครือญาติ  
 เรื่องของการอุปถัมภ์ค้ำจุน และการนำสยามไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรับ

ศาสนาอิสลามก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง เราอาจมองว่าบทบาทในฐานะผู้ค้าจุน  
ราชวงศ์ที่ถูกสร้างขึ้นในความทรงจำของชาวไทบุรีถูกใช้เป็นภูมิหลังในการสร้าง  
ความยอมรับต่อสภาวะของการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลสยามมากขึ้นเรื่อย ๆ ใน  
ระยะต่อมา ในทั้งสองกรณี การอุปมาอุปไมยและนัยต่าง ๆ ที่ปรากฏสะท้อน  
ความเป็นจริงของการที่ไทบุรีต้องเผชิญกับอำนาจและการแทรกแซงของสยาม  
ในประวัติศาสตร์อันยาวนาน แต่การรับรู้ดังกล่าวถูกรักร้อยเป็นเรื่องราวที่สื่อกับ  
คนพื้นถิ่นได้ดี

ประโยคสุดท้ายนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจถึงมิติทาง  
วัฒนธรรมของ*ฮิกายัต มะรง มทาวงศ์* ดังที่กล่าวในตอนต้นแล้วว่าผู้สนใจและ  
ผู้ศึกษาชาวตะวันตกเคยล้มเหลวในการใช้*ฮิกายัต*ฉบับนี้ในการค้นหา “ข้อเท็จ  
จริง” หรือ ในการ “อ้างอิง” เรื่องราวในอดีต นั่นเป็นเพราะว่า “ภาระหน้าที่”  
ของ*ฮิกายัต*ฉบับนี้ไม่ได้อยู่ที่การให้ข้อเท็จจริง แต่อยู่ที่การแสดงสิ่งที่เป็ “แก่น”  
(core) ของรัฐ ซึ่งมีความหมายพิเศษต่อผู้ที่เป็นเจ้าของเรื่องราวนั้น นอกจากนั้น  
งานเขียนพื้นเมืองของชาวมลายูส่วนหนึ่งมักมีรากฐานมาจากตำนานบอกเล่า (oral  
tradition) กล่าวคือ ผนวกเรื่องราวที่มีการเล่าสู่กันฟังอยู่แล้วเข้ามาไว้ จากนั้น  
ก็ถ่ายทอดต่อไปด้วยวิธีบอกเล่าเช่นกัน ดังนั้น แม้ว่า*ฮิกายัต มะรง มทาวงศ์*จะ  
สร้างการยอมรับอำนาจสยามในบริบทวัฒนธรรม แต่การทำเช่นนั้นไม่ใช่เพื่อ  
เอาใจสยาม (เพราะหากต้องการจะเอาใจคงไม่กล่าวว่าสยามมีกำเนิดมาจากไท-  
บุรีและดอกไม้ทองไม่ได้เป็นเครื่องหมายของการยอมรับอำนาจ) หากถามว่า  
*ฮิกายัต มะรง มทาวงศ์*เป็นเรื่องราวที่ตั้งใจจะบอกให้ใครฟัง คำตอบที่น่าจะเป็น  
มากที่สุดคือชาวไทบุรี เราคงจะจินตนาการได้ไม่ยากว่าเรื่องราวดังที่ปรากฏอยู่  
ใน*ฮิกายัต*ดังกล่าวน่าจะได้รับการตอบรับจากประชาราษฎร์เป็นอย่างดี

เจมส์ โลว์ ได้กล่าวว่าเรื่องราวบางตอนของ*ฮิกายัต มะรง มทาวงศ์*อยู่  
บนความรับรู้ของชาวบ้านมานานแล้ว ยกตัวอย่างเช่น หากใครถามชาวบ้านว่า  
ซากของป้อมที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลของไทบุรีมีความเป็นมาอย่างไร ชาวบ้านจะ  
บอกว่าเป็นของราชาบง ราชเชี้ยวองก (Maier 1988: 73) สำหรับชาวไทบุรี  
ในอดีต ราชาบงเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่ากันต่อ

มาในเมื่อเป็นเรื่องของราชวงศ์ เป็นเรื่องสูงก็ย่อมต้องเป็นเรื่องจริง ไม่เป็นเรื่องแปลกที่คนจะแต่งงานกับยักษ์ หรือเกิดจากกระบอกไม้ไผ่ หรือครุฑจะโถมตีเรือ และพูดได้ R.J. Wilkinson กล่าวถึงความเชื่อของชาวมลายูไว้ในค.ศ. 1906 ดังนี้

ชาวมลายูเชื่อในยุคสมัยซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือยุคทองและยุคปัจจุบัน ในยุคทอง นักและสัตว์พูดได้ วิบุรุษและเจ้าหญิงดำเนินชีวิตและเรื่องราวที่โรแมนติคสุด ๆ และผู้มีอิทธิฤทธิ์อาจลงมาเดินดินพร้อมที่จะสาปผู้ต่อต้านหรือศัตรูให้เป็นหิน ดังที่ยังคงมีหลักฐานหินถูกสาปมาจนถึงทุกวันนี้ (Wilkinson 1906: 43)

ในโลกทัศน์ดังกล่าว ย่อมเป็นการง่ายที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับไทรบุรีบนพื้นฐานวัฒนธรรมที่คนมลายูเข้าใจและยอมรับได้ เช่น ความเป็นเครือญาติ การให้ความรู้สึกที่ดีว่าไทรบุรีเกิดก่อนสยาม การอุปถัมภ์ค้ำจุนระหว่างผู้ใหญ่ (=สยามเพราะเป็นเมืองของพี่) ต่อผู้น้อย (=ไทรบุรีเพราะปกครองโดยน้องคนเล็ก) การตอบแทนของผู้น้อยต่อผู้ใหญ่ (ดอกไม้เงิน-ทอง) และการยอมรับคำแนะนำด้านการเมืองการปกครองจากสยาม แนวความคิดเหล่านี้เป็นพื้นฐานวัฒนธรรมและเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ในสังคมที่ไม่ใช่แต่คนมลายูเท่านั้นจะเข้าใจ คนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั่วไปก็เข้าใจด้วยความเชื่อดังที่ปรากฏใน *ฮิกายัต มะร่ง มทาวงศ์* จึงน่าจะมีผลด้านจิตวิทยาในการลดความตึงเครียดที่เกิดจากการถูกเกณฑ์แรงงาน เกณฑ์ทัพไปช่วยสยามรบหรือเสียส่วยเพื่อมาใช้ในการส่งเครื่องราชบรรณาการ

เนื่องจาก *ฮิกายัต มะร่ง มทาวงศ์* บันทึกความทรงจำและเรื่องเล่าของชาวไทรบุรีเพื่อชาวไทรบุรี จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมฮิกายัตฉบับนี้หากมีอยู่จึงไม่ถูกนำมาเปิดเผยต่อคนภายนอก แม้แต่ในกระบวนการทางการทูตในระยะแรกที่อังกฤษเข้ามาติดต่อกับไทรบุรีอย่างเช่นสุลต่านอาหมัด ตาจุติน (ปะแงรัน) กลายเป็นศัตรูกับสยามอย่างเปิดเผยและมองเห็นความหมกมุ่นของอังกฤษเกี่ยวกับสิทธิชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) และอำนาจอธิปไตย (sovereignty) *ฮิกายัต มะร่ง มทาวงศ์* จึงเริ่มเปลี่ยน

บทบาทจากตำนานทางวัฒนธรรม (cultural text) เป็นตำนานประวัติศาสตร์-การเมือง (historical-political text) เพื่อใช้ยืนยันคำกล่าวอ้าง (ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงทั้งหมด) ของสุลต่านอะหมัด ตาจุตินต่ออังกฤษว่า “ดินแดนไทรบุรีไม่ใช่ของก้านลจากสยาม และตัวเราก็ไม่ได้ถูกตั้งเป็นกษัตริย์โดยกษัตริย์สยาม ไทรบุรีสืบทอดมาถึงตัวเราจากเชื้อสายราชวงศ์ที่ยาวนาน และบรรพบุรุษของเราเป็นเจ้าของแผ่นดินมาโดยตลอด” (Kobkua 1988: 75) ผู้เขียนคิดว่าอาจจะไม่เกินไปที่เราจะลองคาดเดาว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่ตำนานดอกไม้เงิน-ทองที่ปรากฏใน*ฮิกายัต มะรง มทาวศ์* เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อความสัมพันธ์กับสยามเริ่มผันแปรไปในทางที่เลวลง และเพื่อประโยชน์ในการอ้างอิงอังกฤษ

กล่าวโดยสรุป *ฮิกายัต มะรง มทาวศ์* จึงเป็นบทสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับสยามในมิติวัฒนธรรม โดยในการที่จะพยายามทำความเข้าใจแง่มุมดังกล่าว เราต้องให้ความสนใจต่อสิ่งที่เป็ “แก่น” ของเรื่องมากกว่าส่วนที่เป็น “กระพี้” ดังนั้น ความสำคัญของ*ฮิกายัต มะรง มทาวศ์* ในการศึกษาประวัติศาสตร์จึงอยู่ที่การศึกษาภาระหน้าที่ของต้นฉบับ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ทางวัฒนธรรมมากกว่าภาระหน้าที่ด้านประวัติศาสตร์และการเมือง สิ่งที่น่าคำนึงถึงประการหนึ่งคือ ในปัจจุบัน ความสนใจและข้อโต้แย้งเกี่ยวกับดินแดนว่าดินแดนไหนเคยเป็นของใคร ใครมีอำนาจเหนือใคร หรือความแตกต่างระหว่าง “กบฏ” กับ “ผู้กู้ชาติ” ต่างก็มีที่มาที่ไปมาจากแนวคิดเกี่ยวกับรัฐชาติซึ่งเผยแพร่เข้ามาโดยชาวตะวันตก และเป็นแนวคิดซึ่งต่างจากวิธีคิดและการมองโลกรอบตัวของคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยจาริต แน่นอนว่านักประวัติศาสตร์ควรมิบทบาทในการช่วยกำหนดขอบเขตและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐให้ชัดเจน แต่หากความพยายามนั้นทำให้ความสนใจในหลักฐานท้องถิ่นถูกมุ่งไปที่ประโยชน์ด้านการอ้างอิงเพียงอย่างเดียว ก็จะเป็นที่น่าเสียดายที่เราอาจพลาดโอกาสในการเรียนรู้กรอบความคิดทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในงานนั้น ๆ และวิธีการอันแยบยลที่คนในอดีตเผชิญกับการปะทะประสานวัฒนธรรม

อนึ่ง การใช้*อิกายัต* *มะรง* *มหาวงศ์* ในบริบทวัฒนธรรมอาจทำให้เราสามารถมองเข้าไปในจิตใจของชาวไทบุรีได้มากขึ้นระดับหนึ่ง ซึ่งอาจจะมิประโยชน์ในการสร้างทัศนคติของคนในปัจจุบันด้วย อย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้ว การทำความเข้าใจความคิดของผู้คนผ่านงานเขียนย่อมมีข้อจำกัด เนื่องจาก ถ้อยคำและข้อความเกิดจากการนำความคิด ความทรงจำ การอ้างอิง หรือลอกเลียนคำพูดมาร้อยเรียงกันจนเป็นเรื่องราว แฝงอยู่ในนั้นคือวัฒนธรรมของผู้เล่า ผู้พูด และผู้เขียน การหาความหมายของถ้อยคำและเรื่องราวจึงขึ้นอยู่กับ การทำความเข้าใจพื้นฐานวัฒนธรรมที่สร้างสิ่งนั้นขึ้น ซึ่งย่อมจะถูกจำกัดโดย พื้นฐานวัฒนธรรมและมิติแห่งกาลเวลาของผู้อ่านด้วย

## บรรณานุกรม

- จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. 2515. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงบุญเกื้อ เบญจกาญจน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, 24 กรกฎาคม 2515. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2538. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ชาลีย์ ณ กลาง. 2541. ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชูลีพร วิรุณหะ. 2542. โลกทัศน์ชาวมลายูจากงานเขียนราชสำนัก. เอเชียปริทัศน์, 22. 1 [ม.ค.-เม.ย.]: 1-19.
- ชูลีพร วิรุณหะ. 2543. ความคิดบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-มลายูในมิติประวัติศาสตร์. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-มาเลเซีย: มองจากมิติภายในสู่ความเป็นไปในอนาคต. สถาบันเอเชียศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงศาวดารเมืองไทรบุรี. 2506. ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 2. กรุงเทพฯ: องค์การการค้าคุสุภา.
- พงศาวดารเมืองปัตตานี. 2506. ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 3. กรุงเทพฯ: องค์การการค้าคุสุภา.
- พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช. 2512. ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 31. กรุงเทพฯ: องค์การการค้าคุสุภา.
- พรรณงาม เก้าธรรมสาร. 2523-2524. จดหมายเหตุของหลวงอุดมสมบัติกับการเมืองการปกครองหัวเมืองภาคใต้: รากเหง้าของปัญหาขัดแย้งในแง่ประวัติศาสตร์. แลใต้, 5. 1.
- รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. 2505. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ นุชิต (แย้ม ณ นคร). ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, 27 กุมภาพันธ์

2505. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.

- Bonney, R. 1971. *Kedah 1771-1821: The search for security and dependence*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Brown, C.C., tran. 1970. *Sejarah Melayu or Malay annals*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Gullick, J.M. 1983. Kedah 1821-1855. *Journal of Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 56. 2.
- Kobkua Suwannathat-Pian. 1988. *Thai-Malay relations: Traditional intra-regional relations from the seventeenth to the early twentieth centuries*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Kobkua Suwannathat-Pian. 1999. A brief moment in time: Kedah-Siam relations revisited. *Journal of Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 72. 2.
- Low, J., tran. 1908. *Marong Mahawangsa. The Kedah annals*. Bangkok: American Presbyterian Mission Press (reprint of Low, J. 1849).
- Maier, Hendrik M.J. 1988. *In the center of authority: The Malay Hikayat Merong Mahawangsa*. Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program.
- Sharom Ahmat. 1971. Kedah-Siam relations 1821-1905. *Journal of Siam Society*, 59. 1.
- Sharom Ahmat. 1984. *Tradition and change in the Malay state: A study of the economic and political development of Kedah 1878-1923*. Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society Monograph No. 12. Kuala Lumpur: Art Printing Works.

- Teeuw, A., and D.K. Wyatt. 1970. *Hikayat Patani: The story of Patani*.  
The Hague: Martinus Nijhoff.
- Wilkinson, R.J. 1906. *Malay beliefs*. Kuala Lumpur: Government of  
Federated Malay State.